

Nya arbeten kräver nya strukturer för social trygghet

I och med att nya arbetsformer suddat ut gränsen mellan företagare och löntagare behöver socialförsäkringssystemet anpassas till den nya verkligheten på arbetsmarknaden. Johannes Kananen föreslår att staten går in som långivare för lovande företagsidéer i verksamhetens startskede.

På den traditionella, industriella arbetsmarknaden fanns det en tydlig skillnad mellan företagare och lönearbete. Företagare var de som kunde anställa arbetare, hade tillgång till kapital och förvaltade en affärsidé – vare sig den gick ut på att förädla råvaror som skog eller metall, eller att erbjuda service som hårklippning eller skomakeri. Arbetare var de som hade yrkeskunskap och som jobbade mot en lön för en arbetsgivare. I Finland har staten och kommunerna också varit viktiga arbetsgivare.

Välfärdsstaten med dess socialskydd och omsorg uppstod kring den här typens arbetsmarknad. **Pauli Kettunen**, professor i politisk historia, har beskrivit förhållandet mellan lönearbete och välfärdsstat som en symbios: den ena stärkte den andra. Då lönearbete blev en norm, förutsatte socialförsäkringen att folk strävade efter en position på arbetsmarknaden. Och vice versa: då de flesta arbetade, kunde staten via skatteintäkter finansiera en generös välfärdsstat av den nordiska modellen.

Hittills har våra regeringar reagerat på förändringarna genom att försöka överföra risker från arbetsgivare till arbetstagare.

Som vi vet har arbetsmarknaden sedermera förändrats: digitaliseringen kör över samhällen som en svallvåg. Plattformföretag som Uber och Air Bnb skapar och organiserar arbete nu, och liknande plattformar kommer att göra det allt mer i framtiden. Dessa plattformar utnyttjar algoritmer som i sin tur utnyttjar "big data" för att i realtid organisera sin verksamhet och för att reagera på hur globala kundsegment beter sig.

Samtidigt individualiseras vår kultur. Vi människor vill i allt högre grad själva inverka på och bestämma vad vi gör i vårt arbete, och vi vill i allt mindre grad anpassa oss till normer och förväntningar som kommer utifrån. På arbetsplatser syns det så att det blir mindre möjligt att detaljstyra anställda. Detta gäller särskilt experter som jobbar med kunskap och information. Arbetande individer vill vara kreativa, jobba i en stimulerande miljö och gemenskap när det passar den egna

dygnsrytmen. Detta rimmar illa med hierarkier och organisationsstrukturer som koncentrerar makten.

Överföring av risk

Ur denna synvinkel har vi flera problem eller utmaningar med vår nuvarande arbetsmarknadspolitik. Det verkar som om vi inte riktigt har förstått förändringarna eller

har valt att anpassa oss fel till dem. Hittills har våra regeringar reagerat på förändringarna genom att försöka överföra risker från arbetsgivare till arbetstagare. Olika regeringar har försökt göra det lättare för företag att anställa folk genom att sänka på skatter och sociala förmåner. På så sätt har företagande blivit mera lönsamt, men samtidigt har flera människor tvingats ta en sämre anställning med lägre lön och sämre villkor, än vad de hade gjort ifall skatter och förmåner hade varit högre. Aktuella exempel på denna strategi är aktiveringsmodellen samt regeringens planer på att försämbra anställningsskyddet.

Strategin, som inte lett till någon märkbar ekonomisk framgång, har däremot lett till en segregering på arbetsmarknaden där invandrare och nyanlända får sköta de allra sämst betalda jobben med de sämsta villkoren och där direktörer och kapitalägare kammar in de största vinsterna. Den senaste diskussionen kring aktiveringsmodellen och anställningsskyddet visar att det är svårt att bryta denna trend som backas upp inte enbart av statsmakten utan även av neoklassiska ekonomer och näringslivets intresseorganisationer runtom i västvärlden.

Föråldrade kategorier

För att bättre stimulera vår ekonomi och erbjuda möjligheter åt dem som vill delta, borde vi se över vårt sätt att förvalta och administrera risker på arbetsmarknaden. Denna uppgift fick vi med en forskargrupp som finansieras av Statsrådets kansli och som ingår i TOIMI-projektet som söker nya lösningar för framtidens socialskydd.

Vår forskning utgår ifrån observationen att det på framtidens arbetsmarknad blir alltmer typiskt att människor tampas med risker som tidigare enbart förknippades med företagare. Då borde man också gestalta risker mer som en helhet, inte enligt den sektorala organisering som statsförvaltningen nu opererar med. Statsförvaltningen är traditionellt indelad i olika ministerier med bestämda ansvarsområden: social- och hälsovårdsministeriet förvaltar risker som har med utkomst att göra, arbets- och näringslivsministeriet förvaltar företagarrisker.

Till exempel en frilansare är beroende av ett ständigt flöde av beställningar. Emellanåt finns det flera beställningar. Då hinner man knappt sköta dem. Emellanåt är det igen brist på beställningar och man har överloppstid. Detta är en typisk situation även för dem som bäst anpassat sig till den digitala ekonomin och som hittat sin nisch. Ändå är det inte helt klart ifall en sådan aktör är en löntagare eller en företagare i den bemärkelsen som dessa kategorier definieras inom offentlig förvaltning.

Då det är svårt att klassa människor som antingen företagare eller löntagare passar de också illa in i vårt för-

Ifall människor fick jobba för det de brinner för, finns det en god chans att resultatet av arbetet uppfyller genuina behov i vår omgivning – istället för kapitalägares behov att samla på sig pengar.

åldrade socialskyddssystem som opererar med kategorier från svunna tider. En frilansare utan beställningar kan lätt klassas som heltidsföretagare och då är det onödigt att förvänta sig några sociala förmåner som är ämnade för traditionella lönearbete.

En lösning på detta problem kunde vara att harmonisera företagares och löntagares socialförsäkring – kanske i stil med det man gjort nyligen i Danmark, där egenföretagare har rätt att få samma inkomstbundna arbetslöshetsförsäkring som löntagare. I Danmark har man gett upp idén om att beräkna de försäkrades arbetstid – en omöjlig uppgift på dagens arbetsmarknad – och istället beräknas förmånerna på basis av tidigare inkomster. I Finland försöker vi fortfarande uppskatta hur många timmar i veckan folk jobbar och utifrån detta resultat (ofta slumpmässigt) klassa dem som antingen deltids- eller heltidsföretagare.

Ta vara på människors idéer

En annan konstruktiv åtgärd vore att ta vara på det som är det mest värdefulla i ekonomin, det vill säga människors idéer och talanger – ekonomins interna kapital ifall man vill uttrycka det så. Det finns en massa hype kring start up-företag och företag som strävar efter att växa. Det finns strukturer som Business Finland och staten satsar årligen ganska mycket pengar på att stöda företag. Problemet är bara att stöden är relativt ineffektiva, de bidrar inte till att skapa något nytt i ekonomin, och när de gör det, köps företagen ofta upp av internationella kapitalägare.

I framtiden borde man tänka om gällande fördelningen av risk i det skede då en människa har en affärsidé och vill starta ett nytt företag. Kunde staten till exempel erbjuda kapitallån och bära en del av risken? Då skulle företagaren behålla ägandet av sitt företag och skulle betala tillbaka lånet ifall affärsidén skulle lyckas. I det fallet skulle utlåningen naturligtvis basera sig på en professionell utvärdering av affärsidéns potential och bärkraft.

I gengäld till att staten bär en del av företagarrisken, skulle företagaren förbinda sig till att inte dela ut vinst

till sina ägare under den tid man betalar tillbaka lånet till staten eller fonden ifråga. I samband med en dylik fond kunde man också förutsätta att företagen ifråga prövar nya metoder att organisera arbetet så att samarbete, kreativitet och bra organisationskultur stöds och betonas.

En fond som denna skulle passa in i finansialiseringens tidsålder där pengar har fått en ny betydelse. Tidigare tänkte man att besparingar skapar skulder. Enligt den gamla teorin förvaltade banker besparingar och lånade ut pengar till dem som hade garantier. Numera är det tvärtom: skulder skapar besparingar eftersom banker i själva verket skapar pengarna ur tomma intet då de lånar ut dem. Det enda som begränsar banker från att låna ut pengar är – inte insatta besparingar utan – deras uppskattning av sannolikheten att låntagaren kommer att betala tillbaka sin skuld.

I en sådan situation är det svårt att låta bli att tänka på pengar som egendom och som någonting man samlar på sig. En stor del av finansekonomin går ut på att skapa vinster ur placerat kapital. Då skapar man pengar ur tomma intet, men de cirkulerar i sin egen finansbubbla utan att gynna någon annan än de stora kapitalägarna. Pengar, ekonomins externa kapital, blir föremål för ägande och tjänar ut sitt syfte. Jag kallar pengar för ekonomins externa kapital för att göra det tydligt att kapital av detta slag inte skapar nåt nytt i ekonomin. Ändå behövs pengar som ett slags överenskommelse mellan de som är verksamma i ekonomin.

I finansialiseringens tidsålder finns ändå möjligheten att tänka på pengar – eller ekonomins externa kapital – som någonting som möjliggör verksamhet och idéer. Då kan vi inse att pengar inte egentligen har ett värde i sig, utan att det som verkligen är värdefullt är de idéer, kunskaper och talanger som människor samlat på sig under livets lopp. Pengar behövs, men de har ett instrumentellt värde – som någonting som möjliggör framtida verksamhet, någonting som realiserar en dold potential. Det råder inte heller brist på pengar på samma sätt som tidigare. Det som det är brist på är strukturer som kunde sammanföra pengar och människor som brinner för att förverkliga sina idéer.

Ifall människor fick jobba för det de brinner för, finns det en god chans att resultatet av arbetet uppfyller genuina behov i vår omgivning – istället för kapitalägares behov att samla på sig pengar. Ifall vi kunde fördela risker smartare och effektivare än nu, skulle flera människor slippa den osäkerhet och stress som till exempel egenföretagare, frilansare och flera löntagare erfar för tillfället.

Johannes Kananen är docent i socialpolitik och jobbar som universitetslektor vid Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet.

